

ІНТЕГРАЦІЙНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ НАФТОГАЗОВОГО КОМПЛЕКСУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

© 2016 ПАНЕВНИК Т. М., БОЛГАРОВА Н. К.

УДК 338.45:622.324.276

Паневник Т. М., Болгарова Н. К. Інтеграційні аспекти діяльності підприємств нафтогазового комплексу в умовах глобалізації

У статті розглянуто динаміку та структуру видобування нафти і газу в Україні, висвітлено позиції нафтогазових компаній на сучасному етапі глобалізації світової економіки. Виявлено основні проблеми, що впливають на функціонування вітчизняної галузі, у тому числі недостатня ефективність існуючих інтеграційних процесів. Розглянуто світові тенденції та закономірності інтеграційних процесів, визначено, що лідерами нафтогазової галузі є транснаціональні компанії, які активно використовують інтеграцію у своїй практиці. Визначено сучасні тенденції створення інтеграційних зв'язків на різних ланках технологічного ланцюга в нафтогазовій галузі. Підтверджено вплив великих корпорацій інноваційного типу на створення сприятливого інвестиційного клімату та проведення власної політики експансії на зарубіжних ринках. На основі вивчення зарубіжного досвіду обґрунтовано доцільність розвитку підприємств нафтогазового комплексу на основі активізації інтеграційних процесів. Визначено пріоритети і можливості подальшого функціонування підприємств нафтогазового комплексу.

Ключові слова: інтеграція, інтеграційні процеси, нафтогазова галузь, нафтогазові підприємства, глобалізація, транснаціональні корпорації.**Рис.:** 2. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 11.

Паневник Тетяна Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємства, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу (вул. Карпатська, 15, Івано-Франківськ, 76018, Україна)

E-mail: panevnikk@rambler.ru

Болгарова Наталя Костянтинівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії, Національний університет біоресурсів і природокористування України (вул. Героїв Оборони, 15, Київ, 03041, Україна)

E-mail: болгарovva@gmail.com

УДК 338.45:622.324.276

**Паневник Т. Н., Болгарова Н. К. Интеграционные аспекты
деятельности предприятий нефтегазового комплекса
в условиях глобализации**

В статье рассмотрены динамика и структура добычи нефти и газа в Украине, освещены позиции нефтегазовых компаний на современном этапе глобализации мировой экономики. Выявлены основные проблемы, влияющие на функционирование отечественной отрасли, в том числе недостаточная эффективность существующих интеграционных процессов. Рассмотрены мировые тенденции и закономерности интеграционных процессов. Определено, что лидерами нефтегазовой отрасли являются транснациональные компании, которые активно используют интеграцию в своей практике. Определены современные тенденции создания интеграционных связей в различных звеньях технологической цепи в нефтегазовой отрасли. Подтверждено влияние крупных корпораций инновационного типа на создание благоприятного инвестиционного климата и проведение собственной политики экспансии на зарубежных рынках. На основе изучения зарубежного опыта обоснована целесообразность развития предприятий нефтегазового комплекса на основе активизации интеграционных процессов. Определены приоритеты и возможности дальнейшего функционирования предприятий нефтегазового комплекса.

Ключевые слова: интеграция, интеграционные процессы, нефтегазовая отрасль, нефтегазовые предприятия, глобализация, транснациональные корпорации.**Рис.:** 2. **Табл.:** 1. **Библ.:** 11.

Паневник Татьяна Николаевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономики предприятия, Ивано-Франковский национальный технический университет нефти и газа (ул. Карпатская, 15, Ивано-Франковск, 76018, Украина)

E-mail: panevnikk@rambler.ru

Болгарова Наталя Константиновна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономической теории, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (ул. Героев Оборон, 15, Киев, 03041, Украина)

E-mail: болгарovva@gmail.com

UDC 338.45:622.324.276

**Panevnyk T. M., Bolgarova N. K. The Integration Aspects of Activities
of the Companies in the Oil and Gas Industry Sector in the Context
of Globalization**

The article considers both the dynamics and the structure of oil and gas production in Ukraine, situation of the oil and gas companies at the current stage of globalization of the world economy have been covered. The main problems impacting the functioning of the domestic industry sector have been identified, including the lack of effectiveness of the existing integration processes. The world trends and patterns of integration processes have been considered. It has been determined that the oil and gas industry sector leaders are the multinational companies that actively use integration in their practices. The current trends in creating integration linkages in different parts of the process chain in the oil and gas industry have been identified. Influence by large corporations of the innovative type on the creation of a favorable investment climate has been confirmed, as well as conducting their own policies of expansion in the overseas markets. On the basis of studying the foreign experience, expediency of development of the oil and gas sector enterprises by activating integration processes has been substantiated. Priorities and possibilities for further functioning of enterprises in the oil and gas industry sector have been identified.

Keywords: integration, integration processes, oil and gas industry sector, oil and gas companies, globalization, transnational corporations.**Fig.:** 2. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 11.

Panevnyk Tetiana M. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics Business, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas (15 Karpatska Str., Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine)

E-mail: panevnikk@rambler.ru

Bolgarova Natalia K. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economic Theory, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (15 Heroiv Oborony Str., Kyiv, 03041, Ukraine)

E-mail: болгарovva@gmail.com

Економічна стабільність та розвиток економіки країни на сучасному етапі значною мірою залежить від ефективності функціонування як паливно-енергетичного комплексу загалом, так і нафтогазових підприємств зокрема. Пріоритети їх розвитку в контексті лібералізації нафтогазового ринку є особливо актуальними в умовах макроекономічних проблем країни, економічної та політичної нестабільності, активізації євроінтеграційних процесів та забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств на європейському енергетичному ринку. Обґрунтування пріоритетів подальшого розвитку вітчизняного нафтогазового комплексу сприятиме підвищенню економічного зростання України та забезпеченню модернізації економіки держави загалом. Перспективним напрямом підвищення ефективності функціонування нафтогазових підприємств є розвиток інтеграційних процесів між учасниками ринку, що приведе до формування механізмів гнучкої адаптації до мінливих зовнішніх умов.

Усе це актуалізує необхідність вивчення питань об'єднання вітчизняних підприємств нафтогазової галузі в напрямі створення інтегрованих корпоративних структур, розширення інтеграційних зв'язків у системі світового господарського простору, пов'язаних із розвитком сучасних внутрішніх стратегій національної економіки.

Проблемам розвитку нафтогазового комплексу України, його пріоритетам в умовах глобалізації, розвитку інтеграційних процесів присвячено ряд праць вчених: Д. Бусарева, Я. Витвицького, Л. Гораль, М. Данилюка, І. Дзебих, О. Дзьоби, А. Ємельяненко, В. Мунтіяна, І. Недіна, І. Фадеєвої, Л. Федулової, Г. Кобаль, В. Александрової, В. Геєця, О.В. Бовкуна, В. Герасимчука, М. Долішнього, Б. Н. Данилишина, М. П. Ковалка, В. А. Саприкіна, Т. В. Сердюка та ін.

Разом з тим, недостатньо дослідженими залишаються питання стабільного розвитку вітчизняних підприємств нафтогазового комплексу в контексті врахування світового досвіду на основі активізації інтеграції.

Метою статті є дослідження сучасного стану та перспектив розвитку нафтогазового комплексу України, міжнародних нафтогазових інтеграційних систем, входження найбільших світових ТНК у вітчизняний економічний простір та визначення пріоритетів і можливостей подальшого функціонування нафтогазових підприємств.

В умовах розвитку глобалізаційних процесів першочергового значення набуває раціоналізація діяльності суб'єктів господарювання, що супроводжується зростанням глобальноорієнтованих компаній в усіх економічних системах та видах економічної діяльності. Така орієнтація повинна вносити свої корективи в стратегію суб'єктів господарювання при одночасному врахуванні їх специфіки. Для нафтогазової сфери вона може реалізовуватися декількома напрямками, серед яких важливе значення має розвиток інтеграційних процесів.

Основною дієвою особою сучасної глобальної світової економіки є транснаціональні корпорації (ТНК), у тому числі й нафтогазовій сфері, які є головними ініціаторами та учасниками міжнародної діяльності, що реалізується на основі формування розгалуженої мережі підконтрольних їм підприємств.

Без орієнтації на створення великих інтегрованих національних структур, здатних ефективно конкурувати в умовах загострення міжнародної технологічної конкуренції, виникає загроза перетворення вітчизняних підприємств у периферичні виробничі потужності для обслуговування міжнародних альянсів, що негативно відобразиться на економічному розвитку країни, національних інтересах та інноваційній безпеці [1].

На сьогодні на світовому нафтогазовому ринку домінуючі позиції займають компанії-гіганти – так звані «мейджори», до яких належать «British Petroleum», «Chevron», «Exxon Mobil», «Royal Dutch Shell», «Total S.A.», «Conoco Phillips», ENI. Вони представляють собою транснаціональні вертикально інтегровані структури, які на основі потужної інвестиційної діяльності у сфері розробки нафтогазових родовищ, переробки енергетичних ресурсів, розвитку інфраструктури посіли місце світових нафтогазових гігантів та контролюють 10% запасів нафти і газу по всьому світу.

Світовою нафтогазовою компанією номер один на основі ринкової вартості станом на червень 2015 р. стала «Exxon Mobil» з ринковою вартістю 356,5 млрд доларів США. Корпорація є лідером в нафтохімічній галузі та володіє повністю або частково в рамках спільних підприємств більше, ніж 49 об'єктами в різних регіонах світу. Лідерські позиції в галузі отримані завдяки інтеграційній моделі організації комплексних виробництв: близько 75% переробних потужностей інтегровані з виробництвом нафтохімічної продукції та мастильних матеріалів. Це дає унікальну можливість для найдетальнішої оптимізації будь-якої ланки виробничо-збутового ланцюга [2].

Корпорація «Chevron» – друга по капіталізації інтегрована нафтогазова компанія в США після «Exxon Mobil». Корпорація здійснює свою діяльність більше, ніж у 180 країнах світу, її сфера інтересів розповсюджується на всі аспекти нафтогазової промисловості.

Бізнес-модель компанії British Petroleum має широкий інтегрований профіль, який збалансований по різних типах ресурсів та здійснює діяльність у 25 країнах. Компанія розвивається в двох напрямках: перший – видобуток і переробка нафти, другий – виробка енергії з альтернативних джерел.

Концерн «Royal Dutch Shell» об'єднує енергетичні та нафтохімічні компанії більше, ніж у 70 країнах світу. У 2015 р. вироблено і реалізовано 22,6 млн тонн СПГ, видобуток склав 3,0 млн бар. н. е. за добу. Господарська діяльність ведеться за чотирма напрямками: геологорозвідка та видобуток вуглеводнів (*Upstream*), комплексне освоєння ресурсів природного газу, включно з виробництвом СПГ (*Integrated Gas*), переробка вуглеводнів та збут готової продукції (*Downstream*).

На початку XXI ст. до числа лідерів ввійшли саудівська «Saudi Aramco», російська «Gazprom», китайська «China National Petroleum Company», іранська «National Iranian Oil Company», венесуельська «Petroleos de Venezuela S.A.», а також бразильська «Petrobras» та малайзійська «Petronas». В останні роки позиції лідерів нафтогазового ринку змінюються.

Найбільші у світі нафтогазові компанії збільшили виробництво у 2014 р. порівняно з 2004 р., зокрема «Saudi Aramco» – зі 10,8 млн барелів на добу (2004) до 12 млн барелів на добу (2014), «National Iranian Oil Company» – з 5,1 млн барелів на добу (2004) до 6 млн барелів на добу (2014), «Exxon Mobil» – з 4,6 млн барелів на добу (2004) до 4,7 млн барелів на добу (2014). Єдина компанія, що мала значне зниження, була «Gazprom» [3].

Країною, в якій вже на початку ХХ ст. практично 95 % нафтової та нафтопереробної промисловості функціонувало у формі вертикально інтегрованих структур, є США, де розташовано 28 % найбільших нафтогазових компаній (рис. 1), які охоплюють 21 % загального обсягу виробництва.

Отже, сучасні провідні нафтогазові компанії є транснаціональними інтегрованими структурами, в яких інтеграційні процеси розвиваються по ланцюгу створення вартості та охоплюють видобуток, переробку та збут. Крім того, інтеграція розповсюджується і в інші галузі та сфери діяльності. Зокрема, активно розвивається співпраця з хімічною промисловістю, створюються сервісні компанії тощо. Це дозволяє здійснювати системну диверсифікацію своєї діяльності, нарощувати капіталізацію, збільшувати масштаби реалізації інвестиційних проектів в енергетичній сфері, а також концентрувати у своїх руках колосальні активи, матеріально-сировинний ресурс, передові інноваційні технології, отримувати домінуючі позиції на глобальному фондовому ринку [4].

Розвиток інтеграційних процесів у нафтогазовій сфері повинен здійснюватися з урахуванням наявності нафтогазових ресурсів, доступу до активів, необхідно-

сті об'єднання підприємств різних ланок технологічного процесу, кожна з яких характеризується різним ступенем розвитку та впровадження досягнень НТП, попиту на нафту та нафтопродукти, світових цін на них.

Сучасний етап відображає тенденції створення інтеграційних зв'язків на різних ланках технологічного ланцюга, відокремлення «upstream» (інтеграція компаній пов'язана з розробкою родовищ корисних копалин і видобутком сировини) від «downstream» (інтеграція переробних підприємств, транспортування та реалізація продукції). Охоплення інтеграційним процесом компаній, що функціонують в усіх сегментах технологічного ланцюга, характеризує її як вертикально інтегровану компанію.

ТНК формуються, як правило, в тих видах діяльності, де є можливості створити повний замкнутий цикл виробництва. Вони займаються видобутком сировини, її переробкою, виготовленням продукції та її реалізацією. Тому найбільші українські компанії, у тому числі й інтегровані, функціонують зокрема і в нафтогазовому комплексі.

В Україні нафтогазовий комплекс відіграє важливу роль у структурі національної економіки, забезпечуючи енергетичну безпеку нашої держави. Вітчизняна національна акціонерна компанія «Нафтогаз України» є провідним підприємством паливно-енергетичного комплексу, однією з найбільших вертикально інтегрованих компаній України, до складу якої входять ДК «Укртрансгаз», ДК «Укргазвидобування», «Газ України», ПАТ «Укртранснафта», ПАТ «Укрнафта» та ряд інших, які здійснюють повний цикл операцій з розвідки та розробки родовищ, експлуатаційного та розвідувального

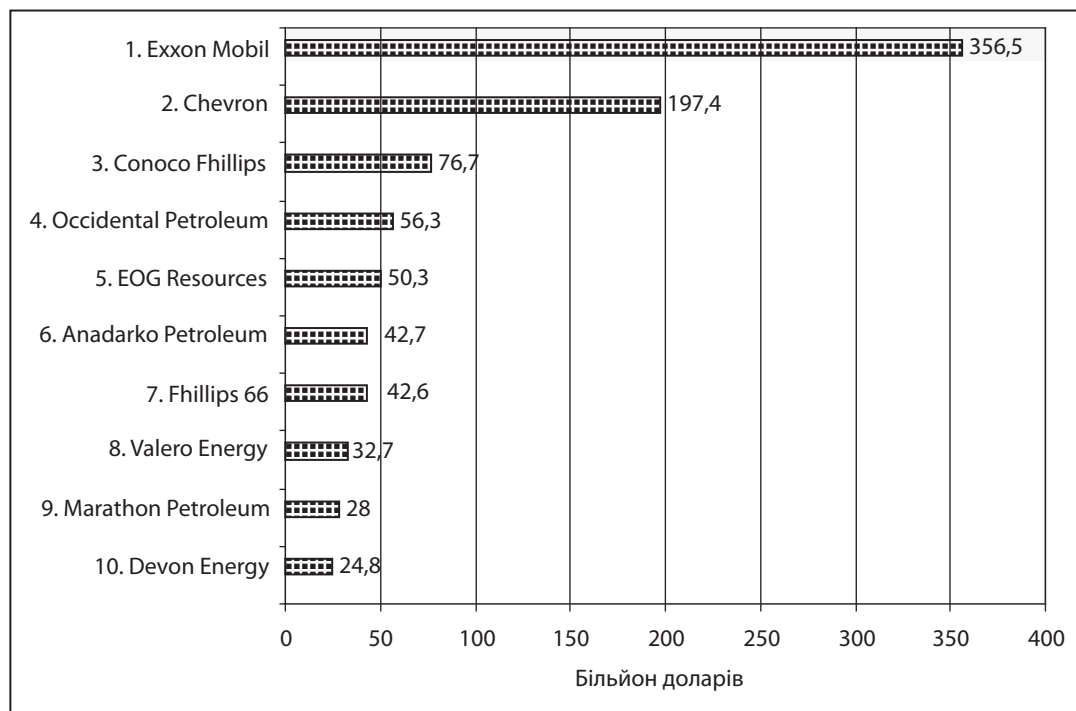

Рис. 1. Десятка найбільших нафтових і газових компаній у Сполучених Штатах Америки, заснованих на ринковій вартості, у 2015 р. (млрд дол. США) [5]

буріння, транспортування та зберігання нафти і газу, постачання природного і скрапленого газу споживачам (рис. 2).

Існуюча система інтеграції на вітчизняних нафтогазових підприємствах обумовлена: централізацією фінансових потоків; високим ступенем монополізації цієї галузі; сировинним спрямуванням; невідповідністю загальноприйнятим критеріям формування інтегрованих структур; екстенсивним характером інноваційних процесів, що не сприяє структурній перебудові національної економіки в напрямі формування виробництва з довгостроковими інноваційними конкурентними перевагами.

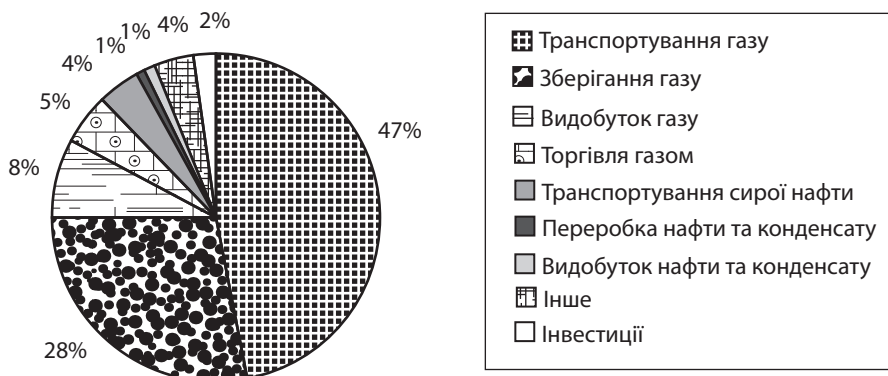

Рис. 2. Структура активів НАК «Нафтогаз України» за сегментами, 2014 р. [6]

Крім НАК «Нафтогаз України», у нафтогазовому секторі працюють інші приватні та державно-приватні компанії, що впроваджують різні варіанти інтеграційних процесів у практику господарювання та працюють на підставі ліцензій, які видає НКРЕ.

Зокрема, компанія Burisma Holdings, яка об'єднує п'ять підприємств: ТОВ «Енергосервісна компанія «Еско-Північ» (здійснює 81% обсягу видобутку Burisma Holdings), ТОВ «Перша українська газонафтова компанія» (близько 15%), ТОВ «ПАРІ» (близько 4%), «Алдеа», ПрАТ «Техноресурс». Загалом серед приватних газодобувників Burisma Holdings належить 30% за обсягами видобутку газу [7].

Смарт-Холдинг – одна з найбільших промислово-інвестиційних груп України, яка інтегрує підприємства, що зосереджені в провідних галузях економіки країни. У нафтогазовому секторі «Смарт-холдингу» належать: ПрАТ «Укргазвидобуток», ТОВ «Променерго продукт», Regal Petroleum [8].

ПАТ «Укрнафта» – найбільше державно-приватне нафтовидобувне підприємство України – показує стабільно погані результати. Видобуток нафти – 1,9 млн т, падіння на 7%, газу – 1,7 млрд м³, зниження майже 9%.

За десять останніх років видобуток нафти і газового конденсату в Україні зменшився на 1,9 млн т, що становить 43,2%. При цьому НАК «Нафтогаз», що видобуває 90,9% загального обсягу, зменшив видобуток з 4 млн т у 2005 р. до 2,4 млн т у 2015 р., тобто на 45,5%. Інші компанії видобували у 2005 р. 0,4 млн т нафти і газового конденсату, що складало 9,1% від загального обсягу, а у 2014 р. обсяг видобутку зменшили до 0,3 млн т, що на фоні загального падіння показника призвело до

збільшення частки цих компаній у загальному видобутку до 11% (табл. 1).

Видобуток газу також характеризується негативною тенденцією. За цей період падіння досягло 0,7 млрд куб. м, або 3,4%. Лише за останній рік видобуток зменшився на 1%. Питома вага НАК «Нафтогаз України» в загальному обсязі видобутку газу зменшилася з 93,2% у 2005 р. до 83,9% у 2014 р. Одночасно питома вага інших компаній у видобутку газу в Україні зросла з 6,8% до 16,1%. За цей період вони збільшили обсяги видобутку більше, ніж у 2 рази.

Загалом підприємства вітчизняного нафтогазового комплексу характеризується погіршенням результатів діяльності, що зумовлено:

- ✦ виснаженістю існуючих родовищ (збільшення приросту видобутку потребують використання прогресивної техніки і технології);
- ✦ фізичним зносом основних виробничих фондів;

Таблиця 1

Динаміка структури видобутку нафти і газового конденсату та газу в Україні [6]

Компанія	2005 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
Видобуток нафти і газового конденсату, млн т						
НАК «Нафтогаз»	4,4	3,5	3,3	3,4	3,3	2,7
Інші компанії	0,4	0,3	0,2	0,3	0,3	0,3
Видобуток газу, млрд м³						
НАК «Нафтогаз»	19,2	18,3	18,1	18,2	18,7	17,2
Інші компанії	1,4	2,2	2,0	2,0	2,3	3,3

- ✦ вітчизняні корпорації мають сировинний напрям;
- ✦ нафтопереробні заводи працюють в умовах недовантаженості, чим збільшують і без того достатньо високу вартість нафтопродуктів;
- ✦ низьким технічним рівнем більшості технологічних установок;
- ✦ недостатньою потужністю процесів поглибленої переробки нафти, незадовільною якістю нафтопродуктів;
- ✦ недостатньою ефективністю існуючих інтеграційних процесів;
- ✦ більшість нафтогазових підприємств функціонує на екстенсивній основі, що не сприяє сучасному інноваційному напрямку розвитку та не дозволяє вітчизняним виробникам вийти на належний конкурентоспроможний рівень діяльності.

Інноваційні процеси у промисловості мають переважно екстенсивний характер, і нові види продукції освоюються в основному шляхом використання науково-технічних надбань попередніх років. Інвестиційний процес в Україні не виконує функцію сприяння оновленню виробничої бази на інноваційній основі, результатом реалізації якої мала б стати структурна перебудова національної економіки в напрямі формування виробництва з довгостроковими інноваційними конкурентними перевагами [9, с. 103–104].

У 2014 р. підприємства – виробники продуктів нафтопереробки, що здійснювали інноваційну діяльність, у переважній більшості витрачали кошти на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення. Основний обсяг фінансування інноваційної діяльності здійснюється за рахунок власних джерел підприємств та кредитних ресурсів. Загалом сукупний рівень інноваційної активності в Україні у 2014 р. становив 16,8%, тоді як у Німеччині – 66,9%, у Румунії – 20,7%, в Ізраїлі – 75,2%, в ЮАР – 73,9% [10].

Таким чином, для підвищення ефективності нафтогазового комплексу в Україні доцільно розвивати та вдосконалювати інтеграційні процеси, враховуючи досягнення передових компаній – лідерів галузі, які активно використовують сучасні інтеграційні механізми та забезпечують домінування в нафтогазовій сфері.

Співпраця з провідними нафтогазовими компаніями світу на основі залучення прямих іноземних інвестицій сприятиме застосуванню технологічних та маркетингових інновацій; розширенню експортних можливостей; сприянню реструктуризації економіки; поширенню передової технології; зниженню рівня безробіття; збільшенню обсягу інвестиційних ресурсів, що активізує інвестиційну діяльність в країні; поглибленню міжнародного поділу праці та посилення процесів інтернаціоналізації і глобалізації.

Україна в умовах прогресуючої глобалізації світової економіки виступає переважно як країна, що приймає транснаціональні корпорації без проведення власної політики експансії на зарубіжних ринках. Оскільки українські корпорації неспроможні в найближчій пер-

спективі проводити активну експансію за кордоном, то одним із способів уникнути ними поглинання з боку зарубіжних компаній та вийти на міжнародний рівень є створення спільного бізнесу із зарубіжними партнерами [11]. Особливої уваги потребує сприяння створенню великих корпорацій інноваційного типу з подальшою їх експансією на світові ринки.

Інтеграція нафтогазових підприємств дозволить акумулювати та впроваджувати в практичну діяльність передовий досвід, розвивати довготривалу партнерську співпрацю, оптимізувати можливості учасників інтеграційного утворення, розширювати інтереси та взаємну вигоду.

ВИСНОВКИ

Розвиток нафтогазового комплексу України та підвищення ефективності діяльності вітчизняних підприємств, переведення їх на інтенсивний напрям розвитку з використанням досягнень НТП потребує інноваційного спрямування, створення сприятливого інвестиційного клімату та проведення власної політики експансії на зарубіжних ринках. Швидка реалізація цих завдань можлива за умови активного залучення вітчизняних нафтогазових підприємств до інтеграційних процесів, побудованих на гнучкій та міжнародноорієнтованій основі, що зумовить глобальну перспективу бізнесу.

Створення українських інтегрованих нафтогазових компаній з урахуванням світового досвіду, інтересів як держави, так і приватного бізнесу, забезпечить конкурентоспроможність нафтогазової промисловості, сприятиме формуванню нового, високотехнологічного виробництва та дозволить вийти на позиції рівноправних учасників у структурі глобальної економіки, які захищатимуть національні економічні інтереси, впливатимуть на геополітичні процеси, національну безпеку країни.

Подальші наукові дослідження інтеграційних процесів потрібно спрямовувати на виявлення оптимальних механізмів інтеграції, удосконалення організації процесу формування інтегрованих корпоративних структур та форм і методів взаємодії їх учасників. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Федулова Л. І. Інтеграційні процеси корпоративних структур: можливості для інноваційного розвитку економіки / Л. І. Федулова // Економіка та прогнозування. – 2007. – № 3. – С. 19–28.
2. Офіційний сайт Exxonmobil [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://corporate.exxonmobil.com/>
3. The World's 10 Biggest Oil and Gas Companies – Visual Capitalist [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.visualcapitalist.com/the-worlds-10-biggest-oil-and-gas-companies/>
4. Бусарев Д. В. Глобальна монополізація світового ринку енергетичних ресурсів / Д. В. Бусарев // Економічний аналіз. – 2014. – Том 16. – № 1. – С. 39–47.
5. The Statistics Portal [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.statista.com/statistics/241625/top-10-us-oil-and-gas-companies-based-on-market-value/>
6. Офіційний сайт НАК «Нафтогаз України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.naftogaz.com/>

7. Офіційний сайт Burisma Holdings [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.burisma.com/>

8. Офіційний сайт Смарт-Холдинг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.smart-holding.com/>

9. Інноваційна Україна 2020: національна доповідь / За заг. ред. В. М. Гейця та ін. ; НАН України. – К., 2015. – 336 с.

10. Индикаторы инновационной деятельности – 2016 : статистический сборник / Н. В. Городникова, Л. М. Гохберг, К. А. Дитковский и др.; Нац. исслед. ин-т «Высшая школа экономики». – М. : НИУ ВШЭ, 2016. – 320 с.

11. **Пройденко І. Г.** Українські транснаціональні корпорації: стан і проблеми розвитку [Електронний ресурс] / І. Г. Пройденко, Н. М. Ришняк / Збірник наукових праць Національного університету кораблебудування. – 2014. – № 1. – 60–65. – Режим доступу : <http://jnn.nuos.edu.ua/article/view/24666>

REFERENCES

Busariev, D. V. "Hlobalna monopolizatsiia svitovoho rynku enerhetychnykh resursiv" [Global monopolization of the world market of energy resources]. *Ekonomichnyi analiz*, vol. 16, no. 1 (2014): 39-47.

Fedulova, L. I. "Intehratsiini protsesy korporatyvnykh struktur: mozhlyvosti dlia innovatsiinoho rozvytku ekonomiky" [Inte-

gration processes of corporate structures: opportunities for innovative economic development]. *Ekonomika ta prohnozuvannia*, no. 3 (2007): 19-28.

Gorodnikova, N. V. et al. *Indikatory innovatsionnoy deyatel'nosti – 2016* [Indicators of innovation - 2016]. Moscow: NIU VShE, 2016.

Innovatsiina Ukraina 2020 [Innovative Ukraine 2020]. Kyiv, 2015.

Ofitsiinyi sait NAK «Naftohaz Ukrainy». <http://www.naftogaz.com/>

Ofitsiinyi sait Burisma Holdings. <http://www.burisma.com/>
Ofitsiinyi sait Smart-Kholdynh. <http://www.smart-holding.com/>

Ofitsiinyi sait Exxonmobil. <http://corporate.exxonmobil.com/>

Proidenko, I. H., and Ryshniak, N. M. "Ukrainski transnatsionalni korporatsii: stan i problemy rozvytku" [Ukrainian transnational corporations: the state and problems of development]. <http://jnn.nuos.edu.ua/article/view/24666>

"The World's 10 Biggest Oil and Gas Companies Visual Capitalist". <http://www.visualcapitalist.com/the-worlds-10-biggest-oil-and-gas-companies/>

The Statistics Portal. <http://www.statista.com/statistics/241625/top-10-us-oil-and-gas-companies-based-on-market-value/>